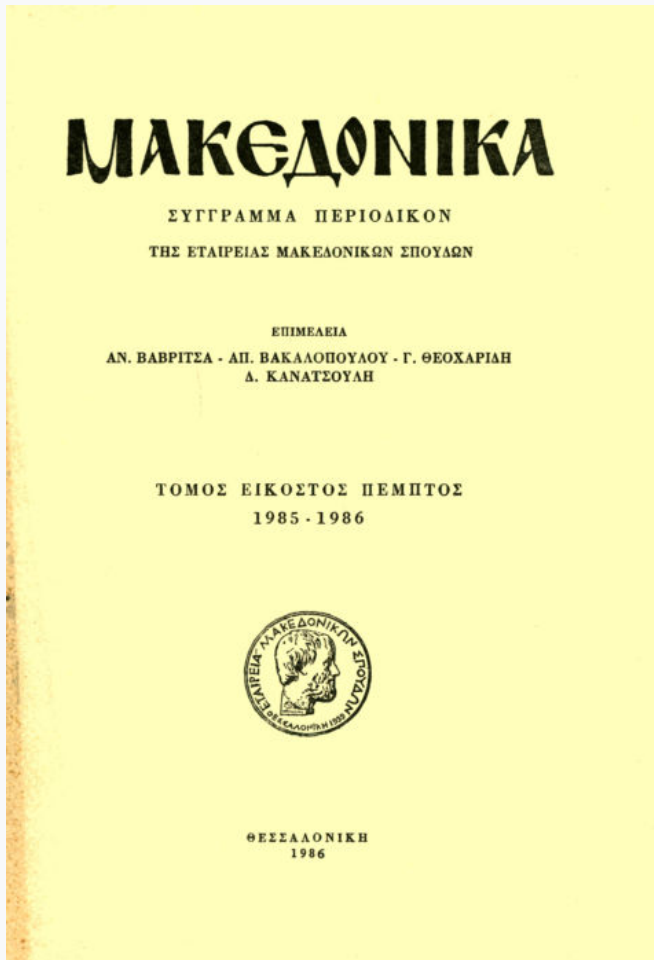

Μακεδονικά

Vol 25, No 1 (1986)

Μακεδονική ταφική στήλη

Μαρία Λαγογιάννη-Γεωργακαράκου

doi: [10.12681/makedonika.224](https://doi.org/10.12681/makedonika.224)

Copyright © 2014, Μαρία Λαγογιάννη-Γεωργακαράκου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Λαγογιάννη-Γεωργακαράκου Μ. (1986). Μακεδονική ταφική στήλη. *Μακεδονικά*, 25(1), 111–116.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.224>

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΤΑΦΙΚΗ ΣΤΗΛΗ

Στις αποθήκες του 'Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης φυλάσσεται μία ταφική στήλη, τυχαίο εύρημα από το Καλαμωτό του Νομού Θεσσαλονίκης¹ (πίν. 1).

Πρόκειται για μία ὀρθογώνια πλάκα από λευκό χοντρόκοκκο μάρμαρο πού το ὕψος της δὲν ξεπερνάει τὰ 0,74 μ., ἐνῶ τὸ πλάτος της φτάνει τὰ 0,89μ². Ἡ πλάκα εἶναι σχετικὰ λεπτή (0,05 μ.), ἐνῶ πλαταίνει αἰσθητὰ σ' ὄλο τὸ μήκος τῆς βάσης της (0,16 μ.), ὅπου σχηματίζεται ἕνας ὀριζόντιος κανόνας ὕψ. 0,08 μ.). Οἱ παρεῖς καὶ ἡ πίσω ὄψη εἶναι χοντροδουλεμένες καὶ φέρουν αἰσθητὰ τὰ ἴχνη τοῦ βελονιοῦ, ἐνῶ στὴν πρόσοψη ὑπάρχει παράσταση ἀπὸ ἀνάγλυφες μορφές πού πατοῦν στὸν κανόνα τῆς βάσης. Οἱ μορφές παρατάσσονται στὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ ἕναν κεντρικὸ ἄξονα πού εἰκονίζει ἕνα βωμὸ κι ἕνα δένδρο στὸν κορμὸ τοῦ ὁποῖου ἐλίσσεται ἕνα φίδι. Στὰ δεξιὰ τοῦ κεντρικοῦ ἄξονα εἰκονίζονται ἕνας ἄνδρας καὶ μιὰ γυναίκα, ἐνῶ στὰ ἀριστερὰ οἱ μορφές ἐνὸς ἱπέα κι ἐνὸς μικροῦ δούλου.

Ὁ ὄριμος ἄνδρας³ (πίν. 2), στὰ δεξιὰ, εἰκονίζεται μὲ μακρὸ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο. Στέκεται μετωπικά, μὲ σταθερὸ τὸ ἀριστερὸ καὶ ἄνετο τὸ δεξιὸ σκέλος καὶ μὲ στροφὴ τῆς κεφαλῆς κατὰ τρία τέταρτα πρὸς τὸ ἀριστερὰ. Τὸ δεξιὸ του χέρι κάμπηται στὸν ἀγκώνα καὶ ἀκουμπᾶ στὸ στήθος, ἐνῶ τὸ ἀριστερὸ πέφτει στὰ πλάγια καὶ φαίνεται ὅτι κρατοῦσε ἕναν κύλινδρο⁴. Φυσιολογικὰ ἡ μορφή χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἕνα ὀστεῶδες, φαρδὺ πρόσωπο πού ἔχει τονισμένα τὰ ζυγωματικά καὶ ἀπὸ ἕνα ψηλὸ μέτωπο πού τὸ χαράσσουν ὀριζό-

1. Ἄρ. εὔο. 6937. Βλ. ΑΔ 29 (1973-74) Β₃—Χρονικά, 687, ἀρ. 3, πίν. 497 δ. Γιά τὴν ἄδεια δημοσίευσης τῆς στήλης εὐχαριστῶ πολὺ καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ θέση τὴν Ἐφορὸ Ἄρ-χαιοτήτων κ. Κ. Ρωμοπούλου.

2. Λεῖπει ἕνα κομμάτι μαρμάρου ἀπὸ τὴν ἐπάνω ἀριστερὴ γωνία τῆς πλάκας κι ἕνα μικρότερο ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς. Παρατηροῦνται ἀκόμη δυὸ μεγάλες ρωγμές, μιὰ ὀριζόντια στὸ δεξιὸ μισὸ τῆς πλάκας καὶ σὲ ὕψος 0,25 μ. καὶ μιὰ κατακόρυφη στὸ ἀριστερὸ μισὸ πού ξεκινᾶ σὲ ὕψος 0,46 μ. Δυὸ μικρότερες ρωγμές ὑπάρχουν στὸν κανόνα πού ὀρίζει τὴν κάτω πλευρὰ τῆς στήλης, ἐνῶ εἶναι συγκολλημένο ἕνα μικρὸ κομμάτι μαρμάρου στὸ δεξιὸ του ἄκρο.

3. Ἡ μορφή διατηρεῖται γενικὰ σὲ καλὴ κατάσταση. Ἔχει χτυπηθεῖ τὸ πρόσωπο στὴν περιοχὴ τῆς μύτης.

4. Ὁ κύλινδρος ἔχει σπάσει.

ντιες ρυτίδες. Τὴν ὄλη εἰκόνα συμπληρώνουν τὰ κοντὰ σγουρὰ μαλλιά ποὺ ἀφήνουν τὸ μέτωπο καὶ τὰ αὐτιά ἀκάλυπτα.

Ἡ γυναικεία μορφή δίπλα (πίν. 3) φορεῖ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο ποὺ περνᾷ πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι. Εἰκονίζεται καθισμένη σὲ τρία τέταρτα πάνω σὲ δίφρο, ἐνῶ τὰ πόδια της πατοῦν σὲ χαμηλὸ ὑποπόδιο. Τὸ δεξιὸ της χέρι λυγίζει στὸν ἀγκώνα καὶ ὑψώνεται γιὰ νὰ πιάσει μιὰ πτυχὴ τοῦ ἱματίου, ἐνῶ τὸ ἀριστερὸ ἀκουμπᾷ μαλακὰ πάνω στὰ πόδια της. Τὸ ὄμοιδὸς καὶ ἀρρυθίδωτο πρόσωπό της χαρακτηρίζεται ἀπὸ μεγάλα μάτια καὶ ἀπὸ ἓνα μικρὸ στόμα. Τὰ μαλλιά της (ὄσα μένουν ἀκάλυπτα ἀπὸ τὸ ἱμάτιο) χωρίζουν στὴ μέση καὶ μὲ ἀπαλούς κυματισμοὺς κατευθύνονται πρὸς τὰ πλάγια.

Ὁ νέος ἱππέας¹ (πίν. 4) εἰκονίζεται πάνω σὲ ἄλογο ποὺ καλπάζει πρὸς τὰ δεξιά. Φορεῖ κοντὸ χιτῶνα καὶ χλαμύδα ποὺ πορπώνεται στὸ δεξιὸ τοῦ ὄμο. Φυσιογνωμικὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἓνα ὄμοιδὸς πρόσωπο μὲ μεγάλα μάτια καὶ κανονικὸ στόμα. Τὰ μαλλιά του εἶναι κοντὰ καὶ περιβάλλον τοξωτὰ τὸ πρόσωπο ἀφήνοντας ἐλεύθερο τὸ μέτωπο καὶ τὰ αὐτιά. Ἡ κόμμωσή του εἰδικότερα διαμορφώνει κοντὲς δρεπανόσχημες ὁμάδες μαλλιών ποὺ διατάσσονται σὲ ἐπάλληλες σειρὲς μὲ κατεύθυνση ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς κεφαλῆς πρὸς τὰ μπρῶς.

Ἡ μορφή τοῦ μικροῦ δούλου τέλος εἰκονίζεται μὲ κοντὸ χιτῶνα καὶ σὲ στάση τριῶν τετάρτων. Ἔχει κοντὰ μαλλιά ποὺ διατάσσονται σὲ δρεπανόσχημες ὁμάδες καὶ πλαισιώνουν τοξωτὰ τὸ μέτωπο ἀφήνοντας ἀκάλυπτα τὰ αὐτιά.

Ἡ ἀπόδοση τῶν μορφῶν γίνεται προσεκτικὰ καὶ σὲ μερικὰ σημεῖα ἰδιαίτερα ἀναλυτικὰ. Στὸ πλάσιμο τῶν προσώπων ἰσχύουν δυὸ διαφορετικὲς τάσεις: Τὸ πρόσωπο τῆς γυναίκας καὶ τοῦ ἱππέα πλάθεται μαλακὰ, χωρὶς ἐντονούς κυματισμοὺς καὶ ἀπότομες μεταβάσεις. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, στὸ πρόσωπο τοῦ ὄριμου ἄνδρα κυριαρχεῖ ἓνα ρεαλιστικότερο στυλ ποὺ ἐκφράζεται μὲ τοὺς κυματισμοὺς τοῦ μετώπου, τὶς ρινοχειλικὲς αὐλακίες, τὰ ἐντονα ζυγωματικὰ καὶ τὰ τονισμένα ὀστά τῆς γνάθου ποὺ κόβονται ἀπότομα καὶ διακρίνονται ξεκάθαρα ἀπὸ τὸ λαιμό. Στὸ πλάσιμο τῶν ὀφθαλμῶν ἀξιοσημείωτη λεπτομέρεια ἀποτελοῦν τὰ παχιά, σαρκώδη βλέφαρα. Οἱ κομμώσεις δίνουν ἀπαλὴ εἰκόνα, ἀκόμη καὶ ἐκείνη τοῦ ὄριμου ἄνδρα ὅπου παρατηροῦμε στρογγυλὲς τρυπανιὲς γιὰ τὴ δῆλωση τῶν βοστρύχων. Ἀξίζει ἀκόμη νὰ ἀναφερθεῖ ἡ ἀπόδοση τῶν ἐνδυμάτων ποὺ γίνεται ἰδιαίτερα ἐπιμελημένα καθὼς οἱ πτυχὲς ἀφήνουν νὰ διακρίνονται τὰ περιγράμματα καὶ οἱ καμπύλες τοῦ σώματος.

1. Ἔχει χτυπηθεῖ ἡ μὴ καὶ λείπει ἡ δεξιὰ κνήμη. Φθορὸς ἔχει ὑποστει καὶ ἡ μορφή τοῦ ἄλογου καθὼς ἔχει χτυπηθεῖ δυνατὰ ἓνα μέρος τοῦ κεφαλοῦ καὶ λείπει ἓνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ δυὸ πόδια τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς.

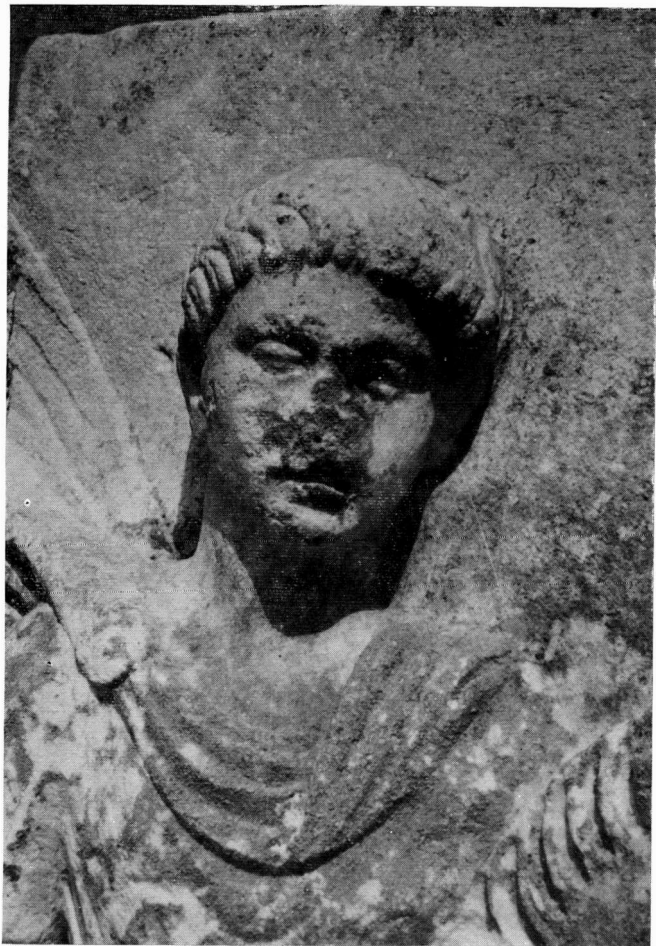
Ταφική στήλη στο Μουσείο Θεσσαλονίκης, αρ. ενθ. 6937

*Ανδρική μορφή. Λεπτομέρεια από την ταφική στήλη του Μουσείου
Θεσσαλονίκης, αρ. ενρ. 6937*

Ανδρική και γυναικεία μορφή. Λεπτομέρεια από την ταφική στήλη
του Μουσείου Θεσσαλονίκης, αρ. ενφ. 6937

*Νέος ιπκέας. Λεπτομέρεια από την ταφική στήλη του Μουσείου
Θεσσαλονίκης, αρ. ενθ. 6937*

Το ανάγλυφο γενικά έχει λαξευτεί από έναν τεχνίτη που ξέρει να δουλεύει με μεράκι τις λεπτομέρειες χωρίς ωστόσο να αποφεύγει και τη συνοπτικότερη απόδοση άλλων σημείων. Έτσι, δίπλα στο περίτεχνο άνεμισμα της χλαμύδας του Ιππέα έχουμε το βιαστικό πλάσιμο τών αυτιών και την περιληπτική απόδοση του πίσω μέρους της κόμμωσης¹. Υπάρχει τέλος ή προσπάθεια να δηλωθούν διαφορετικά επίπεδα κι αυτό πραγματοποιείται μ' ένα έκτυπο-πρόστυπο ανάγλυφο. Το δεξί χέρι της γυναίκας και τα πόδια της άριστερης πλευράς του αλόγου αποδίδονται σε χαμηλό ανάγλυφο, ενώ το πίσω πόδι του Ιππέα δηλώνεται χαρακτά.

Αν θελήσουμε στη συνέχεια να εντάξουμε τη στήλη σε κάποια χρονικά πλαίσια, τότε ιδιαίτερα σημαντικό είναι το σχήμα² της κόμμωσης του Ιππέα που άντλει από την εικονογραφία τών πορτραίτων του αυτοκράτορα Τραϊανού³. Στα ίδια χρόνια συγκλίνουν άλλωστε και τα ιδιαίτερα τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά του ανάγλυφου, όπως τα περιγράψαμε παραπάνω.

Βρισκόμαστε σε μιá εποχή που στη Μακεδονία άνθει τó ταφικό πορταίτο. Άνώνυμοι τεχνίτες⁴, περισσότεροι ή λιγότερο επιδέξιοι και διεσπαρμένοι σ' όλοκληρη τη ρωμαϊοκρατούμενη έπαρχία, εικονίζουν μορφές νεκρών και ζώντων συγγενών⁵. Αν εξαίρουμε μερικά όλόγλυφα παραδείγματα, τó ταφικό πορταίτο εκφράστηκε κατά κύριο λόγο σε ανάγλυφη μορφή πάνω σε στήλες, κυκλικά ανάγλυφα, βωμούς και σαρκοφάγους. Στους πέντε περι-

1. Οί λεπτομέρειες θά πρέπει να είχαν αποδοθεί χρωματικά.

2. Χρησιμοποιούμε έδω τó γενικότερο όρο «σχήμα» διακρίνοντάς τον από τόν όρο «τύπος» που προυποθέτει όχι μόνο τήν ύπαρξη ενός άρχικοϋ μοντέλου αλλά και τήν πιστή επανάληψη όρισμένων λεπτομερειών. Στα πορταίτα τών Ρωμαίων αυτοκρατόρων ή διάταξη τής κόμμωσης άποτελεί σημαντικό ρυθμιστή του τύπου και ύπόκειται σε μιá άστυρη πειθαρχία. Άντίθετα, στα πορταίτα που έξετάζουμε ή κόμμωση δέν επαναλαμβάνει άστυρη τίς λεπτομέρειες κάποιου συγκεκριμένου τύπου αλλά βασίζεται σ' ένα γενικό σχήμα.

3. Βλ. W. H. G r o s s, Bildnisse Trajans. Das römische Herrscherbild II, Berlin 1940, πιν. 13α.

4. Η κόμμωση του ώριμου άνδρα θυμίζει ανάλογες τής εποχής τών Φλαβίων, βλ. G. D a l t r o p, U. H a u s m a n n, M. W e g n e r, Die Flavier. Das römische Herrscherbild II, 1, Berlin 1966, πιν. 21c, 21d. Έχει άποδειχθεί για τó χώρο τής Μακεδονίας, ότι στα πορταίτα τής εποχής του Τραϊανού επιβιώνουν στοιχεία τής εποχής τών Φλαβίων και ιδιαίτερα τά σχήματα τών κομμώσεων. Σχετικά βλ. Μ. Λ α γ ο γ ι ά ν ν η, Πορταίτα σε ταφικά μνημεία τής Μακεδονίας κατά τήν περίοδο τής Ρωμαϊοκρατίας, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 1983, 53.

4. Γνωρίζουμε μόνο τó όνομα του Εβάνδρου, τεχνίτη από τή Βέροια. Σχετικά βλ. Μ. Λ α γ ο γ ι ά ν ν η, ό.π., 78 κ.έ., όπου γίνονται παρατηρήσεις για τήν έργαστηριακή προέλευση τών ταφικών πορταίτων τής Μακεδονίας.

5. Έλάχιστες φορές εικονίζεται ό νεκρός μόνος του. Συχνότερα συνοδεύεται από έναν ή και περισσότερους συγγενείς (γονείς, σύζυγος ή παιδιά).

που αιώνες τῆς ζωῆς του¹, συναντήθηκαν και δέθηκαν ἄρμονικά ἢ ἑλληνιστική παράδοση τῆς Μακεδονίας με τὶς νεοφερμένες ρωμαϊκὲς τάσεις, ἐκφρασμένες σὲ διάφορους εἰκονογραφικοὺς τύπους.

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τοῦ εἶδους ἀποτελεῖ τὸ μνημεῖο ποῦ ἐξετάζουμε. Ὁ ὄριμος ἄνδρας ἀποδόθηκε στὸ γνωστὸ ἀπὸ τὴν ὑστεροελληνιστικὴ παράδοση ἀγαλματικὸ τύπο τοῦ νέου τῆς Ἑρέτριας. Πρόκειται γιὰ ἕναν τύπο ποῦ εἶναι ἰδιαίτερα συχνὸς στὰ μακεδονικὰ ταφικὰ ἀνάγλυφα. Τὸ ἴδιο συχνὰ ἀπαντᾷ καὶ ὁ τύπος τῆς γυναικείας μορφῆς ποῦ εἶναι καθαρὰ ἑλληνικὸς² καὶ δὲν ἀπαντᾷ στὰ ταφικὰ μνημεῖα τῶν δυτικῶν ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν. Στὴν τοπικὴ παράδοση ἀνήκει ἀκόμη ἡ μορφή τοῦ ἵππεά ποῦ ἀποδίδεται σύμφωνα με τὸ γνωστὸ εἰκονογραφικὸ τύπο τοῦ Θρακὸς ἵππεως³ καὶ ἀκόμη τὸ φίδι ποῦ ἐλίσσεται στὸ δένδρο, χθόνιο σύμβολο ποῦ συνοδεύει συνήθως τὶς μορφὲς τῶν νεκρῶν⁴. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ρωμαϊκὰ πρότυπα ἀκολουθεῖ ὁ τεχνίτης στὴν ἀπόδοση τῆς κεφαλῆς τοῦ ἵππεά καὶ τοῦ ὄριμου ἄνδρα, καθὼς τὸ σχῆμα τῆς κόμμωσῆς τους ἐπηρεάζεται ἔντονα ἀπὸ τὸ ἐπίσημο αὐτοκρατορικὸ πορτραῖτο⁵.

Προχωρώντας στὴν ἑρμηνεῖα καὶ ταύτιση τῶν μορφῶν, ἐρχόμαστε ἀντιμέτωποι με τὸ πρόβλημα κατὰ πόσο τὰ πρόσωπα ποῦ περιγράψαμε ἀποδίδουν τὰ πραγματικὰ φυσιολογικὰ χαρακτηριστικὰ ἐκεῖνων ποῦ εἰκονίζονται. Παρατηροῦμε ἀρχικὰ ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ ἵππεά ἐπαναλαμβάνεται με μικρὲς ἀποκλίσεις καὶ σὲ ἄλλα μνημεῖα τῆς περιοχῆς⁶. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ γυναικεῖο πορτραῖτο⁷. Δὲν ὑπάρχει ἀκόμη ἀμφιβολία ὅτι τὰ ἐξατομικευμένα χαρακτηριστικὰ τοῦ ὄριμου ἄνδρα ὀφείλονται σὲ μιὰ γενικότερη

1. Ταφικὰ πορτραῖτα ἔχουν διαπιστωθεῖ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ πρώτου π.Χ. αἰ. μέχρι τὰ τέλη τοῦ τέταρτου μ.Χ. αἰ.

2. Παραδείγματα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα: A. Co n z e, Die attischen Grabreliefs herausgegeben im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu Wien, Berlin 1893-1922, II, 2, πίν. CCLVI ἀρ. 1168, ἀπὸ τὸ Βυζάντιο: N. F i r a t l i, Les stèles funéraires de Byzance grécoromaine, Paris 1964, πίν. XII εἰκ. 84, 85 καὶ πίν. XIV εἰκ. 44, 58 καὶ ἀπὸ τὴν κεντρικὴν περιοχή: E. P f u h l - H. M ö b i u s, Die ostgriechischen Grabreliefs, Mainz/R. 1977-1979, I, πίν. 17 ἀρ. 66, πίν. 136 ἀρ. 918, πίν. 138 ἀρ. 921 καὶ πίν. 149 ἀρ. 989.

3. Με τὸν εἰκονογραφικὸ τύπο τοῦ Θρακὸς ἵππεως ἀσχολήθηκε πρῶτος ὁ A. Du m o n t, Rapport sur un voyage archéologique en Thrace, Paris 1869. Στὴ συνέχεια ἀκολούθησαν πολλοὶ ἄλλοι. Σχετικὸ σχόλιο βλ. M. Λ α γ ο γ ι ἄ ν ν η, ὁ.π., 15.

4. Γιὰ τὸ φίδι στὴν περιοχή τῆς Β. Μακεδονίας βλ. S. D ü l l, Die Götterkulte Nordmakedoniens in römischer Zeit, «Münchener archäologische Studien» 7 (1977) 137 κ.έ.

5. Βλ. παραπάνω.

6. Πρβλ. τὸ θραυσμὰ τοῦ ἐπιτόμβιου κυκλικοῦ ἀνάγλυφου ἀρ. εὔρ. 299 Μουσείου Θεσσαλονίκης. Ἐπίσης τὴ σαρκοφάγο ἀρ. εὔρ. 1722 τοῦ ἴδιου Μουσείου.

7. Πρβλ. τὶς σαρκοφάγους ἀρ. εὔρ. 1722 καὶ 1942 τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης.

τάση της εποχής να εικονίζονται οι άνδρικές μορφές ρεαλιστικότερα από τις γυναικείες¹. Καταλήγουμε συνεπώς στο συμπέρασμα ότι οι κεφαλές που εξετάζουμε δεν αντιγράφουν τα χαρακτηριστικά κάποιων συγκεκριμένων προσώπων, αλλά αποτελούν περισσότερο γενικά εικονογραφικά σχήματα. Η διαπίστωση αυτή ισχύει για όλα τα ταφικά πορτραίτα της Μακεδονίας, όπως έχει δείξει η πρόσφατη μελέτη τους². Γνωρίζουμε σήμερα ότι οι τριχίτες είχαν στη διάθεσή τους έτοιμα εικονογραφικά σχήματα που ήταν δυνατό να τα επαναλάβουν άκομη και πανομοιότυπα σε άλλα μνημεία. Τα στοιχεία που συνήθως ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα ήταν ή ηλικία και ίσως καθοριστικά φυσιολογικά χαρακτηριστικά. Στο σημείο αυτό ήταν δυνατό να επέμβει και ο παραγγελιοδότης του μνημείου, ο οποίος είχε τις δικές του ιδέες και επιθυμίες για τον τρόπο της άπεικόνισης.

Ο ρόλος συνεπώς των πορτραίτων, ανεξάρτητα από το βαθμό της πιστότητάς τους, ήταν εικονιστικός και υπήρχε πάντοτε η πρόθεση να ταυτιστούν οι μορφές από το θεατή. Στην ταύτιση βοηθούσε ή επιγραφή που συνόδευε συχνά τα πορτραίτα και έδινε πληροφορίες για τους εικονιζόμενους. Άλλά και ο τρόπος απόδοσης των μορφών ακολουθούσε όρισμένους κανόνες, υποτασσόταν δηλαδή σε μία γλώσσα που μπορούσαν να καταλάβουν πιθανότατα όλοι οι σύγχρονοι. Έτσι η θέση των μορφών δεν ήταν τυχαία, αλλά ακολουθούσε τις περισσότερες φορές μία συγκεκριμένη ιεραρχία. Άκόμη υπήρχε τρόπος να διακριθούν οι ηλικίες όχι μόνο με τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά αλλά και με τη βοήθεια της κόμμωσης ή της πτυχολογίας των ένδυμάτων³. Τέλος ήταν δυνατό οι νεκροί να παρασταθούν σε μία ιδεαλιστική γυμνότητα ή σε διάφορους αγαλματικούς τύπους θεών για να διακριθούν από τους ζωντανούς.

Το ανάγλυφο που εξετάζουμε δε σώζει επιγραφή, είναι όμως διαυγές το μήνυμα της παράστασής του. Χωρίς αμφιβολία ο ώριμος άνδρας και η καθιστή γυναίκα αποτελούν ζευγάρι⁴. Είναι οι ζώντες γονείς του νεκρού, ο

1. Βλ. Μ. Ααγογιάννη, *δ.π.*, 53.

2. Βλ. Μ. Ααγογιάννη, *δ.π.*, 86 κ.έ. Έχουν προηγηθεί οι μελέτες: D. D i m i t r o v, Das Porträt auf den Grabstelen römischer Zeit in Nordostmakedonien, *ΒΙΑΒulg*) XIII (1939) 1-128. Α. R ü s c h, Das kaiserzeitliche Porträt in Makedonien, *Jdl* 84 (1969. 59-196. Μ. Α l e x a n d r e s c u - V i a n u, Les stèles funéraires de la Macédoine romaine, *Dacia*, N.S. XIX (1975) 183-200.

3. Στις γυναικείες μορφές ή πολυπλοκότερη κόμμωση και ή κομψότερη πτυχολογία του ιμάτιου αντιστοιχούν σε νεαρότερες ηλικίες. Οι ώριμότερες γυναίκες εικονίζονται τις περισσότερες φορές με το ιμάτιο «*πέρ* την κεφαλήν».

4. Ο κύλινδρος που πιθανότατα κρατούσε ο άνδρας είναι ένδεικτικός του ενδιαφέροντός του για τα γράμματα. Σχετικά βλ. T h. B i r t, *Die Buchrolle in der Kunst*, 1907. Βλ. άκόμη E. P f u h l, *Jdl* 22 (1907) 113 κ.έ.

όποιος άνεβαίνει σέ μιá ήρωϊκή σφαίρα καθώς εικονίζεται στόν εικονογραφικό τύπο του Θρακός ήπέως¹. Τίς μορφές χωρίζει ή παράσταση του δένδρου μέ τó έλισσόμένο στόν κορμό του φίδι, χθόνιο σύμβολο που έδω μοιάζει νά ήριοθετεί δυό διαφορετικούς κόσμους.

ΜΑΡΙΑ ΛΑΓΟΓΙΑΝΝΗ-ΓΕΩΡΓΑΚΑΡΑΚΟΥ

SUMMARY

M. Lagogianni-Georgakarakou, Macedonian grave stele.

The grave stele, index No 6937 of the Archaeological Museum of Thessaloniki, comes from the region of Thessaloniki and it dates from the Trajan period. On the relief representation of the facade it can be observed a mixture of the hellenistic tradition of Macedonia and the newly introduced Roman tendencies. The faces of the figures are general illustrative forms, which are repeated in other monuments of the region. Otherwise the relief is regulated by certain rules that enable the identification of the illustrated figures and the understanding of the general message of the representation.

1. Είναι δυνατό ó Θραξ ήπέυς νά παριστάνει όχι τó άφηρημένο σύμβολο, αλλά τόν ίδιο τó νεκρό, άποτυπώνοντας τά φυσιογνωμικά του χαρακτηριστικά. Σχετικό παράδειγμα σώζουν οί ταφικές στήλες άρ. έρ. 1758 και 6115 τού Μουσείου Θεσσαλονίκης κι άκόμη μιá ταφική στήλη άπό τó Μουσείο τής Κωνσταντινούπολης, βλ. G. M e n d e l, Musées Impériaux Ottomans: Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines, Constantinople 1912-14, III, 270 άρ. 1050. Σχετικά βλ. και S. D ü l l, ό.π., 89.